

Jiří Štaif

Město jako areál revoluce. Sabinovy poslední romány o revoluci 1848¹

Abstract: Town as the Site of Revolution. Sabina's Last Novels on the Revolution of 1848

The topic is analyzed on the basis of the last novels by Karel Sabina “Král Ferdinand a jeho doba. Původní román z nejnovějších časů” [“King Ferdinand and His Period. The Original Novel of the Latest Times”] (1875) and “1848: Předbřeznoví revoluční bouřliváci v Rakousku” [“1848: Pre-March Revolutionary Rebels in Austria”] (German original 1876, Czech translation 1927). The emphasis is put on the way the author, a former “revolutionary rebel”, draws the influence of the bloody street battle participants’ experience on the changes in their action motivation.

Key words: Karel Sabina – revolution 1848 – 1848 – town – bloody conflict – novel fiction

---

Dříve, než přistoupím k výkladu zvoleného tématu, považuji za vhodné předeslat, proč mě vlastně zajímá. Již mnoho let se totiž zabývám revolucí 1848–1849. Došel jsem přitom k názoru, že na její průběh neměla zásadní vliv jen míra ideologické indoktrinace revolučních aktérů, nýbrž i skutečnost, že se o směr jejího vývoje k vítězství či porážce rozhodovalo ve specifickém prostředí velkých měst. Mocenský konflikt v nich byl vyhrocen tím, že se vyznačovala značným soustředěním budov i míst strategického významu, stejně jako velkou koncentrací obyvatelstva a v řadě případů i vládního vojska. Nezřídka byla také mocenskými centry, ve kterých se dařilo změnit nebo udržet dosavadní vládu prostřednictvím revolučního či kontrarevolučního násilí rychleji, než v běžných válkách. Dále je zřejmé, že moderními revolucemi vstoupily válečné taktiky i strategie do urbanizovaných areálů vskutku „drastickým“ a zároveň i spektakulárním způsobem, který byl schopen na dlouhou dobu ovlivnit individuální i kolektivní paměť.

---

1 Tato studie vznikla v rámci projektu GA ČR, registrační číslo 14–11954S: *Společnost, krize a historická změna: zlomová období českých dějin*.

Sabinovy romány o revolučních událostech let 1848–1849 mě zajímají nejen proto, že se v Praze stal jedním z jejich aktérů. Ještě důležitější je pro mě napětí mezi historicky ověřenou realitou a románovou fikcí, z něhož jako beletrista vytěžil po mém soudu dynamický, význačný a zároveň i vnitřně členitý obraz této doby. Jsem tomu rád, neboť právě tato okolnost mi poskytuje vítanou konceptuální inspiraci. Umožňuje mi totiž brát v interpretaci této revoluce v úvahu ty roviny historického dění, které se mi dosud nezdály být podstatné. Mám tím na mysli zejména to, jak Sabina chápe vliv kolektivních akcí a zkušeností, nabytých v průběhu revolučního i kontrarevolučního násilí, na jednání svých protagonistů. Svou cenu pro mě má též možnost komparovat způsob, jak líčí revoluci 1848 v Neapoli, Vídni a Praze. Zda ji líčí „historicky věrně“, je pro mě proto v tomto případě jen sekundární záležitostí. Obrazně řečeno, zajímají mě především spletité interakce mezi tím, co se dělo před kulisami a tím, co se dělo za kulisami doby, o níž Karel Sabina ve svých posledních románech hovoří.

Český radikální demokrat Karel Sabina (1813–1877) se snažil soustavněji přehodnotit své revoluční ideály po svém propuštění z vězení r. 1857, kde osm let pykal za svoji účast v tzv. májovém spiknutí z r. 1849. Zvláště cílevědomě si tak počínal potom, co byl r. 1872 nucen ustoupit do ústraní vzhledem k tomu, že byl veřejně odhalen jako konfident rakouské policie.² V této stati vycházím z konstatování, že byl veskrze městský člověk, pocházející ze skromných sociálních poměrů, což spolu s jeho ctižádostivostí a pocitem nedocení jeho literárního talentu i dalších schopností zjevně ovlivnilo běh jeho života. Většinou jej prožil v Praze, s jejíž sociální a kulturní fyziologií i její topografií byl vskutku velmi dobře seznámen. K jeho komparativním výhodám jakožto beletristy patřila nepochybně i ta skutečnost, že důvěrně poznal i její odvrácenou tvář, za níž můžeme považovat život v tehdejších chudinských čtvrtích. V jeho životopisu, jenž sepsal zřejmě sám pro publikaci Jana Erazima Sojky *Naši mužové* (1862–1863), totiž nečteme jen to, že je synem šlechtice, nýbrž i to, že se v politickém ohledu projevuje jako rozhodný demokrat, jenž na sebe vzal „dobrovolně kříž chudoby“, neboť „poznal bídu v největší nahotě“.³

Přesto, že šlo nepochybně o jistou autostylizaci, jež mu měla získat neformální sympatie tajuplnou kombinací nelegitimní aristokratičnosti a neodbytné chudoby, vezmeme v úvahu, že v jeho křestním listu není uveden otec. Zřejmě se totiž narodil v útulku neprovdaných rodiček v Haštalské ulici, resp. Řásnovce a pokřtěn byl v nedalekém

2 Srov. Petr KOVAŘÍK, *Národní soud nad zrádцем Karlem Sabinou. (Nová fakta, policejní a soudní dokumenty, výpovědi svědků)*, Praha 2010, s. 45 ann.

3 J. E. SOJKA, *Naši mužové*, ed. Karel Cvejn, Praha 1953, s. 384.

kostele sv. Haštala v Praze na Starém Městě.⁴ Právě k němu přiléhaly chudinské části města Na Františku a zvláště pak nuzný areál zpustlého Anežského kláštera. Kulturní charakter této čtvrti tehdy zřejmě pozvedával jen klášter a nemocnice Milosrdných bratří, jež přijímala neplatící pacienty.⁵ Znalost chudinského prostředí je velmi dobře patrná též v Sabinových posledních dvou románech o králi a císaři Ferdinandovi Dobrotivém.⁶ Ostatně i jiné městské sociální a kulturní areály mu poskytly řadu podnětů, které utvářely jeho životní zkušenosti. Navíc se staly i vítaným literárním námětem, v němž mohl zúročit svoje zážitky z doby předbřeznové a zejména pak z revoluce 1848–1849 v době, kdy již přímých pamětníků začalo ubývat.

Pro historika moderní společnosti je zvlášť poučné, jak Sabina – svědek historických událostí a schopný beletrista – vidí město, zejména pak Prahu, jako místo společenských konfliktů, v nichž jde o demokratickou společenskou změnu uskutečňovanou v urbanizovaném prostředí, jež mocensky kontrolují buď její nepřátelé, nebo alespoň její opo- nenti. Pozoruhodné je též jeho pojetí opoziční individuální a zejména pak kolektivní akce, tj. takové, která je záměrně namířena proti stávajícímu mocenskému establishmen- tu. Sabina je pro mě zajímavý i tím, že má nevšední smysl pro vzájemné ovlivňování různých rovin historického děje, čímž se jeho přístup k věci, o níž mu běží, stává pro historika zvlášť vítanou konceptuální inspirací. Vydatně mu totiž pomáhá při utváření jeho představ o složitosti historického dění a především pak o tom, co vše mohlo ovlivnit výsledek revolučních či protirevolučních akcí.

4 Karel KAZBUNDA, *Sabina. Neuzavřený případ policejního konfidenta*, ed. Martin Kučera, Praha 2006, s. 15.

5 Srov. Karel Vladislav ZAP, *Průvodce po Praze. Potřebná příruční kniha pro každého, kdo se s pamětihodnostmi českého hlavního města seznámiti chce*, Praha 1848, s. 121–122, kde se v souvislosti s farním kostelem sv. Haštala praví: „*Za tímto kostelíkem skrývá se v bludišti zanedbaných a nejvíce chudinou zalidněných uliček, blíž břehu vltavského bývalý panenský klášter klarisek u sv. Anežky... udrželi se tu posud tři kostelové, ovšem u velmi zpustlém stavu*“.

6 Jde o Sabinův anonymní román *Král Ferdinand V. Dobrotivý a jeho doba. Původní román z nejnovějších časů* z r. 1875. Po Sabinově smrti jej nakladatel Alois Hynek vydal opět anonymně pod změněným názvem jako *Krvavý svatodušní týden roku 1848. Historický román věku devatenáctého*, jenž měl zřejmě přilákat senzacechtivé publikum. Podle katalogu pražské Národní knihovny k tomu došlo r. 1878. Společnost doby předbřeznové a její osudy v revoluci 1848–1849 byly v Sabinově po- dání asi do té míry atraktivní, že začal vzápětí podobným způsobem sepisovat německy svůj další román, jenž byl zveřejňován opět anonymně s titulem *Kaiser Ferdinand der Gütige und die Revolution vom Jahre 1848*. Hynek jej roku 1879 doprodával pod jedním ze Sabinových pseudonymů Leo Blass opět se změněným názvem, a to *Die Sturmvoegel der Revolution in Oesterreich vor dem März 1848*. Tento společenský román vyšel česky až r. 1927 u příležitosti 50. výročí Sabinova úmrtí pod titulem *1848. Předbřeznoví revoluční bouřliváci v Rakousku*. K tomu viz Michal CHARYPAR, *Karel Sabina: "epigon" a tvůrce. Textová příbuzenství jako zdroj smyslu a poznání*, Praha 2010, s. 178–180, 207–211, 262–270, aj., kde vrací tyto romány do širšího kulturního povědomí.

V této souvislosti mi nejde jen o roli různých forem násilí, které se přitom uplatňovalo, nýbrž také o město jako takové, v němž je možné zaměnit anonymitu za veřejnost a z ní se pak zase skrýt do ústraní. Velké město má přitom svoji transparentní i tajuplnou tvář, veřejná prostranství a úzké uličky. Lidé v něm též intenzivněji než na venkově vstupují do různých forem sociability, které mají nejen svoji statickou i dynamickou podobu, nýbrž mnohdy i dočasný charakter. Jiným rytmem město žije v různých svých areálech a sociabilitách ráno, ve dne, večer i v noci. Výhody zalidněného a z kulturního i sociálního hlediska různorodě strukturovaného prostředí nevyužívají ovšem jen revoluční bouřliváci, nýbrž i tajná policie a kriminální živly. Sabina to skvěle postihl ve svém velkém společenském románu *Král Ferdinand V. Dobrotivý a jeho doba. Původní román z nejnovějších časů* z r. 1875.

O jeho literární obratnosti i schopnosti spojit románový děj s historickými reáliemi nepochybně svědčí i to, že život Ferdinanda V. netvoří jen časový rámec sledované doby, nýbrž díky jeho „dobrotivosti“ i její symbol. Stal se jím proto, že jako první habsburský panovník udělil své monarchii moderní konstitucionalismus a sám ústavu nikdy neodvolal. Mezi řádky je řečeno, že tím morálně převyšil svého nástupce císaře Františka Josefa I. Sabina uměl též zdařile vytvořit sugestivní dojem historické autenticity, do níž vstupuje několik desítek převážně mužských, avšak i ženských postav. Místy pracuje dokonce způsobem, jenž navozuje dojem reportážního zachycení průběhu dramatických historických zvrátů. Jeho pojetí autenticity je ovšem v této próze pojato zjevně selektivně, neboť František Palacký se v ní jen mihne a zcela zde chybí postava Karla Havlíčka Borovského. Navíc se zdá, že se i jako autor v utajení vyhýbal tomu, aby se v jeho textu poznaly osoby, které v době jeho vydání ještě žily.⁷

Revoluce 1848–1849 ve městě: Neapol a Vídeň

Soustředíme se nyní jen na jeho líčení revoluce 1848–1849 v Neapoli, Vídni a Praze, abychom si ukázali alespoň některé interpretační možnosti, jež dnešnímu historikovi nabízí. Jako jeden z revolučních aktérů přitom dobře ví, že pro úspěch revoluce v moderní době je rozhodující ovládnutí veřejného prostoru, zejména pak důležitých strategických bodů ve velkých městech. Značnou roli přitom hraje efektivní využití času, který mají k dispozici ve stejné míře jak síly revoluce, tak síly kontrarevoluce. Ty potom buď dokážou, nebo nedokážou využít ve svůj prospěch specifické topografie města, v němž ke snahám o společenský zvrát dochází. Stejně tak důležité je i to, ke kterým z nich se

7 Srov. Jiří ŠTAIF, *Sabinova románová bilance vlády Ferdinanda V. a revoluce 1848–1849*, Dějiny a současnost 35, 2013, č. 10, s. 50–51.

přesouvají sympatie názorově vrtkavé většiny obyvatelstva, které zaujímá ke krvavým střetům nezúčastněný postoj, nebo se snaží na dobu, kdy k nim dochází, město opustit.

Sabina se v uvedené próze sice zmiňuje o úspěšných počátcích revoluce 12. ledna 1848 v sicilském Palermu, avšak rozhodující je pro něj její ambivalentní průběh v Neapoli, kde se stoupencům Giuseppe Mazziniho nepodařilo díky tomu, že panovník přijal po ozbrojených střetech umírněnou ústavu, dosáhnout svého hlavního cíle, tj. otevření cesty ke vzniku italské republiky. Nicméně revoluce i nadále postupovala z neapolského království na sever Apeninského poloostrova. Z topografie a fyziognomie neapolské revoluce Sabina vyzvedává skutečnost, že mazziniovští spiklenci měli charakter tajného revolučního spolku, jenž agituje mezi lidem, je schopen lstivě klamat představitele mocenského establishmentu a soustavně připravuje revoluční akci. Pro start revoluce bylo podle něho rozhodující, že revoluční lid v Neapoli vytáhl před královský palác, a pak byl zatlačen armádou. Pro její druhé dějství bylo příznačné, že stoupencům Mazziniho se nepodařilo uspět v krvavých bojích, jež město na krátký čas zachvátily. Ukázalo se totiž, že panovníkovy ústavní ústupky stačily spolu s nasazením branné moci k tomu, aby revoluce ztratila potřebnou sílu.⁸

Pro její osud bylo podle Sabiny rozhodující, že se proti ní postavila na straně kontrarevoluce krvelačná, loupeživá a mravně zcela zkažená luza zvaná *lazzaroni* podle stejnojmenného špitálu sv. Lazara.⁹ Z psychologického hlediska bylo zásadní použití ničivé dělostřelby v městském prostředí, jež byla spolu s koordinovanějším velením nepochybnou komparativní výhodou kontrarevoluce oproti revoluci. Je to tedy především masivní nasazení děl, jež se díky své bezprecedentní destrukci pro Sabinu stává hlavním symbolem zanesení brutálního válečného konfliktu do civilizovaného prostředí velkých měst; děla totiž smrtelně ohrožují městské obyvatelstvo nejen „na blízko“, nýbrž i „na dálku“ a to bez ohledu na to, zda je revoluční, vyčkávací, nebo protirevoluční. Kanonáda děl se tak stává formou násilí, po němž následuje všeobecný strach, jenž i ty nejodvážnější revolucionáře buď odzbrojuje, nebo je dovede k slepému fanatismu.

Pro začátek revolučních událostí ve Vídni měl podle Sabiny zásadní význam ohlas únorové revoluce v Paříži. Ta nastolila ve Francii demokratickou republiku, která měla zpočátku i jisté ambice řešit dělnickou otázku prostřednictvím programu státní „organizace práce a mzdy“.¹⁰ V hlavním městě habsburské monarchie přitom neexistovali předem zorganizovaní revoluční spiklenci mazziniovského typu. Úspěchu petice revolučně

8 Karel SABINA, *Král Ferdinand V. Dobrotivý a jeho doba. Původní román z nejnovejších časů*, 2. vyd., eds. Michal Charypar, Lenka Kusáková, Praha 2013, s. 437 ann., 599, 635 ann.

9 Tamtéž, s. 639, 645.

10 Srov. Wolfgang J. MOMMSEN, 1848. *Die ungewollte Revolution. Die revolutionären Bewegungen in Europa 1830–1849*, Frankfurt a. M., 1998, s. 104 ann.

naladěných Vídeňanů předcházelo neefektivní nasazení vojska proti demonstrantům. Díky jejich nátlaku došlo k pádu Metternicha a vyhlášení konstituční monarchie. Tato procedura byla podle Sabinova názoru též ovlivněna akční neschopností rakouské tajné policie, ochromené ve své aktivitě nečekaným spádem událostí, a ochotou dobrotivého císaře Ferdinanda V. ustoupit revolučnímu tlaku, aby tak nemusel nést zodpovědnost za neomluvitelné krveprolití. Fenomén „zbytečného“ krveprolití se pak v jeho textu vrací do Vídně v říjnu 1848. Těchto pasáží si nyní povšimněme i proto, že topografie města v nich nyní nabyla na větším významu pro vymezení akčního okruhu jak sil revoluce, tak sil kontrarevoluce, v jejímž čele stál generál Alfred Windischgrätz.¹¹

Pro konkretizaci role tak velkého města, jakým byla Vídeň, bylo v boji o moc rozhodující, že tento protirevoluční generál jej nejdříve obklíčil. Pak následovaly jeho cílené vojenské akce, v nichž byla notně využívána i obávaná artilerie. Na její kanonádu navázala ultimáta, kterými se Windischgrätz snažil poměrně úspěšně oslabovat odhodlání revolučních sil k dalšímu boji. Pro začátek této revoluce bylo příznačné, že předměstská národní garda opanovala střed města, především Štěpánské náměstí, a počínala si přitom násilnicky. Revoluční násilí pak bylo vystupňováno zbitím a následným oběšením na pouliční lucerně ministra války hr. Theodora Latoura, jenž byl zodpovědný za rozkaz k nasazení části vídeňské posádky proti revolučním Maďarům. Zdůrazněme přitom, že na rozdíl od sicilské a neapolské revoluce nemá Sabina k říjnové revoluci ve Vídni žádné sympatie, neboť ji považuje za protislovanskou, velkoněmeckou a neomluvitelně násilnou.¹²

Její krvavou porážku klade totiž za vinu jak revolučním fanatikům, kteří využívali strategických dispozic vnitřního města k bezvýhodnému boji potom, co byli poraženi Windischgrätzovým vojskem na předměstích, tak bezohlednému nasazení armádního dělostřelectva, které svou ničivostí nakonec podpořilo ochotu města vzdát se mu takřkajíc na milost a nemilost. Na rozdíl od neapolských *lazzaronů*, vidí důležitou oporu revolučního boje v řadách „*bezuzdného proletariátu*“ vedeného zbytky revolučních fanatiků. Jejich životní oběť nechápe ovšem jako hrdinství, nýbrž jako zbytečnou daň zaplacenou za jejich tvrdošíjnou zaslepenost. Proto jen věcně konstatuje, že všichni útočící dělníci do jednoho padli v marném boji a jejich vůdce zůstal ležet téměř rozstřílený „*mrtev mezi padlými přáteli*“.¹³ Ti šťastnější z revolucionářů pak utekli z poražené Vídně v přestrojení. Díky řadě okolností, jež mohly nastat jen v takto mocensky důležitém městě, došlo tehdy v habsburské monarchii k zásadnímu zvratu v poměru sil ve prospěch kontrarevoluce.

11 Karel SABINA, *Král Ferdinand V. Dobrotivý a jeho doba*, s. 684 ann.

12 Tamtéž, s. 869–883., srov. Wolfgang J. Mommsen, 1848. *Die ungewollte Revolution*, s. 242 ann.

13 Karel SABINA, *Král Ferdinand V. Dobrotivý a jeho doba*, s. 881.

Revoluce 1848–1849 ve městě: Praha

Ve srovnání s Neapolí a Vídní hraje v Sabinově románu *Král Ferdinand V. Dobrotivý a jeho doba* městská kulturní a sociální fyziognomie i topografie největší roli v Praze. Právě toto město bylo dostatečně velké na to, aby v něm mohl s chutí rozehrát svoji hru, v níž aktéři využívají k prosazování svých cílů nejen možnosti plynule se pohybovat mezi veřejnou a neveřejnou sférou, nýbrž i mezi dnem, večerem a nocí. Ve svém konání jsou však limitováni tím, že se jejich zájmy musí konfrontovat se zájmy těch ostatních, ať již jde o stoupence revolučních změn, kontrarevoluční stability, váhající občany, tajnou policii, kriminálníky nebo „ty ostatní“. Pokud však ve městě propukne revoluční válka, pak jsou jejich aktivity přinuceny se konfrontovat se skutečností, v níž se stává rozhodující normou společenských vztahů schopnost vnutit protivníkovi svůj názor prostřednictvím přímého násilí.¹⁴

Hlavní revoluční sílu v Praze Sabina spatřuje s nepochybnou literární impresivností v tajné stolní společnosti Český repeal, jež se scházela již před r. 1848 ve zvláštní místnosti hostince U zlaté váhy na Uhelném trhu.¹⁵ V jeho pojetí v sobě snoubila jistě prvky spiklenectví s přesvědčením, že lidové vrstvy je třeba vychovávat k většímu sebevědomí, díky němuž budou připraveny vystoupit demonstrativně na veřejnost jako zorganizovaná politická síla. Za ideál přitom považoval masová repealová shromáždění, k nimž docházelo r. 1843 v Irsku ve snaze zrušit zákon o parlamentní a administrativní unii s Anglií. Tuto myšlenku v Českém repealu propaguje Emanuel Arnold, jinak též iniciátor protijezuitské akce repealistů, k níž došlo v Praze v únoru r. 1847. Důraz přitom kladl na co největší disciplinovanost a masovost takto chápaných táborů lidu scházejících se pod širým nebem proto, aby jejich účastníci demonstrovali svou odhodlanost k radikální změně společenských poměrů.¹⁶ Emanuel Arnold je mu též příkladným českým radikálním

14 Tamtéž, popis svatodušního revolučního povstání v Praze viz s. 818–860.

15 Tamtéž, s. 747 ann., 757 ann a 818 ann.

16 V tomto případě jde nepochybně o Sabinovu reminiscenci na aktivity, jež vyvinul v souvislosti s tábory lidu v letech 1868–1871. K tomu srov. Jan BRŮHA, *Filozofické, náboženské a sociálně politické názory Karla Sabiny*, Praha 2012, s. 96 ann. Sabinův charakter v této souvislosti zpochybňuje Eduard Rüffer ve svém anonymním beletristickém pamfletu *Zrádce národa. Historický román z nejnovější doby*, který v letech 1872–1874 vycházel v Praze u nakladatele Aloise Hynka stejně, jako Sabinovy poslední romány o králi a císaři Ferdinandovi V. Podle Rüffera šlo Sabinovi o to, aby díky táborům lidu vyvolal místo revoluce „malou bouřku“, neboť, ironicky řečeno, střelba, k níž by mohlo při revoluci dojít, je ještě nezdravější nežli déšť, jenž by mohl účastníky táborů lidu při bouřce potkat. Pokud by se dali vyprovokovat k nepředložené revoluci, pak by vydali jen svědectví o své nezralosti. Rüffer mu navíc vkládá do úst názor, že k revoluci nemůže dojít v českém národě, v němž „není myšlenka na ozbrojený odpor dogmatem“. Tuto pasáž uzavírá tím, že Sabina tak podává svědectví o své opatrnosti i spolehlivosti v policejních službách. Srov. přetisk této části Rüfferovy publikace in: Petr KOVAŘÍK, *Národní soud na zrádce Sabinou*, Praha 2010., s. 345–348.

demokratem,¹⁷ který na jedné straně dokáže iniciovat kolektivní opoziční akci, avšak na druhé straně se umí chovat uvážlivě, když je přesvědčen o tom, že otevřená revoluční vystoupení nemá naději na všelidovou podporu.¹⁸

V kontrastu s touto strategií demonstrativní revoluční akce líčí Sabina nedomyšlený způsob, jímž se František Cyril Kampelík snažil získat průmyslové dělnictvo pro spolupráci s těmi složkami české národní společnosti, jež byly v Praze orientovány rovněž radikálně demokraticky. Mínil tím studenty a Svornost, která byla nejagilnější složkou národní gardy. Jako autor se totiž ve shodě s jedním z aktérů své prózy domnívá, že tento poněkud podivínský souputník repealistů nebude schopen zamezit případným „bouřlivým výstupům“ dělníků, pokud k nim dojde.¹⁹ S odstupem času Sabina považoval totiž Kampelíkovu strategii živelného nátlaku na politickou reakci za stejně škodlivou, jako studentský radikalismus zvláště bující bezprostředně před vypuknutím pražského revolučního povstání. Domníval se totiž, že v obou případech šlo o avanturismus, jenž podněcoval Windischgrätzovu vojenskou moc k tomu, aby „sílu zbraní svých na obyvatelstvu pražském zkusila“.²⁰ Na rozdíl od mazziniovců mělo podle jeho mínění jít v červnové Praze r. 1848 spíše o organizovanou hrozbu revolucí, než o revoluci samu.

Sabina byl navíc přesvědčen o tom, že revoluční vzpoura v Praze byla o červnových svatodušních svátcích záměrně vyprovokována.²¹ Na tomto scénáři měli podle jeho soudu zájem jak konzervativci z řad české zemské šlechty, jimž šlo o rázné zamezení další demokratizace společnosti, tak emisáři maďarské vlády, kteří usilovali o to, aby se tím, že se Windischgrätz vojensky plně soustředí na Prahu, mohla plně rozvinout protihabsburská revoluce v Uhrách. Tento kontrarevoluční generál se v jeho pojetí stává de facto vykonavatelem vůle české šlechty. Za její peníze se angažuje také rakouská tajná policie, která chce svými agenty vyprovokovat beznadějně ozbrojené povstání proti rakouské armádě. Činí tak podobně jako maďarští revoluční emisáři. V Sabinově interpretační verzi tito aristokratičtí zpátečníci očekávají, že Windischgrätz po svém vítězství „přistříhne křídla“ českým radikálním demokratům, a tak dodá kontrarevoluci nejen

17 Srov. Karel KOSÍK, *Česká radikální demokracie. Příspěvek k dějinám názorových sporů v české společnosti 19. století*, Praha 1958, s. 311–334, kde vyzvedává ovšem Arnoldův program „agrární demokracie“ z jara 1849.

18 Karel SABINA, *Král Ferdinand V. Dobrotivý a jeho doba*, s. 823. Srov. T. W. MOODY, F. X. MARTIN, *The Course of Irish History*, 4. vyd., Lanham 2001, s. 210 ann.

19 Karel SABINA, *Král Ferdinand V. Dobrotivý a jeho doba*, s. 818, 822. K tomu srov. Jan NOVOTNÝ, *František Cyril Kampelík*, Praha 1975, s. 141 ann., kde jsou tehdejší Kampelíkovy snahy ve srovnání se Sabinou ovšem vyličený daleko střízlivěji.

20 Karel SABINA, *Král Ferdinand V. Dobrotivý a jeho doba*, s. 823.

21 Tamtéž, s. 793 ann., 826 ann.

patričné sebevědomí, nýbrž i jistý étos síly, která společnost navrátí do „normálních“ poměrů.²²

Policejním provokátérem se stává i někdejší český student Baňka, který se naivně domnívá, že tak dává věci do pohybu správným směrem. Když si uvědomí, že byl zneužit, svoji vinu alespoň zčásti smyje neohroženou smrtí v litém boji proti rakouské armádě. Právě on je však podle Sabiny přímo odpovědný za to, že se účastníci sbratřovací mše na Václavském náměstí obrátí po jejím skončení proti pražskému vojenskému velitelství u Prašné brány, kde je jejich střetem s vojskem vyprovokována pražská červnová revoluce. Vedle Baňky je postavena další literární postava, nyní ovšem již v hávu skutečného zloducha Regelta, jinak též uherského šlechtice, zločince a policejního provokátéra Pavla Nagyho. Právě on v Praze intrikuje proti českým národním zájmům za peníze jako tajný policejní agent, stejně tak jako z vypočítavosti horlí pro revoluci jako samozvaný emisar – provokatér maďarské revoluční vlády.²³

Sabina potom na základě svých rešerší i autopsie popisuje, jak se Windischgrätzové armádě daří den za dnem po boji umlčovat jednu barikádu za druhou a povstalce nakonec vtlačit do malého prostoru kolem Klementina, pro nějž se stala hlavním opěrným bodem mohutná barikáda v staroměstské Mostecké věži před Karlovým mostem. Strategická výhoda armády spočívala v tom, že mohla Prahu až po Václavské náměstí ostřelovat dělostřeleckou kanonádou z vyvýšenin na levém břehu Vltavy, zejména pak z Petřína a Hradčan, stejně tak jako z vojenské pevnosti na pravobřežním Vyšehradu.²⁴ Z psychologického hlediska nebyly ovšem důležité jen bezprostřední oběti na životech povstalců a případně i dalších Pražanů, neboť šlo především o požáry, jež tak byly způsobovány. Rozhodujícím se stal mohutný požár vodárenské věže a přilehlých mlýnů v bezprostřední blízkosti této věže, který měl nakonec hlavní podíl na tom, že Praha před Windischgrätzem kapitulovala.²⁵

22 Srov. Jiří ŠTAIF, *Obezřetná elita. Česká společnost mezi tradicí a revolucí 1830–1851*, Praha 2005, s. 257 ann., kde se konstatuje, že dodnes není jasné, do jaké míry šlo o akci najatých provokatérů a do jaké míry to bylo spontánní počínání nejen studentských či jiných radikálů, nýbrž i důsledek Windischgrätzových vojenských provokací.

23 Karel SABINA, *Král Ferdinand V. Dobrotivý a jeho doba*, s. 828 ann. 836.

24 Tamtéž, s. 840: „Mezitím ovšem místo očekávaného klidu řítily se největší hrůzy na Prahu. Večer již nastával a valně se šerilo; ale dělové rány jako valící se hromobití otrásaly vzduchem a pumy granáty se křížily v povětří zaměřeny jsouce na Staré a Nové Město pražské, padajíce na domy nebo až dolů do ulic, praskajíce a ve tech kusech se rozlétající, roznášejíce smrt a rozhazující nejsilnější zdě. Na žádné ulici a v žádném příbytku nebylo bezpečno. Pumy prorážely střechy a stropy tíží svou si činíce průchod až ke sklepením, a jen kde obzvláště silné bylo klenutí, tam zadržel se jejich let“.

25 K tomu srov. podrobný popis událostí těchto dnů in: Anna BAJEROVÁ, *Svatodušní bouře v Praze r. 1848 ve světle soudního vyšetřování*, Plzeň 1920, s. 38–178. Tato historička metodologicky postupuje v rámci své snahy o faktograficky co nejuplněnější historiografii. Její výklad neklade ve srovnání se Sabinou tak velký analytický důraz na kolektivní revoluční akci složitě se potýkající s rébusem

Čelní repealisté, František Havlíček, Ludvík Ruppert a Václav Cimbálek alias Karel Sabina se v románovém ději zapojili do vyprovokovaných bojů jen z nutnosti, protože to považovali za morálně nezbytné. Počínali si tak však pouze do té doby, než se situace povstání stala vojensky i mravně neúnosnou vzhledem k obětem, jež si povstání vyžadovalo, i stále menší podpoře od Pražanů či z venkova. Proto opustili mosteckou barikádu zaskočení tím, že nedaleko sálající požár na ně dokázal vskutku emotivně zapůsobit jak svou nespoutanou ničivostí, tak podvědomě vzrušivou fascinací ohněm. Potom bloudili nějakou dobu křížem krážem dělostřelecky ostřelovaným městem. Jejich kroky je dovedly až na František, kde byl v gotickém sklepení rozpadajícího se kláštera sv. Anežky spontánně zřízen improvizovaný lazaret pro zraněné z obou stran. Potom se přičinili o to, aby se tu zdravotní péče zlepšila tím, že do ní byl zapojen jeden z lékařsky vyškolených milosrdných bratří z jejich nepříliš vzdálené nemocnice, která byla již přeplněna.²⁶

Živě vylíčené scény z tohoto lazaretu jsou Sabinou literárně zpracovány s nepochybným etickým záměrem. Jde mu totiž o to, aby zdůraznil, že lidé z této chudinské čtvrti byli v mezních situacích ochotni jít *sua sponte* bojovat na barikády, protože se prostě domnívali, že je to správné. O raněné se potom nezištně postarali, ačkoliv toho sami příliš mnoho neměli. Právě tím se zásadně lišili jak od čelných českých vlastenců, kteří se boji na barikádách vyhnuli, tak od kriminální luzy.²⁷ Ta se k revoluci přidala jen naoko, aby se v jejím stínu nemusela podřizovat zákonům a navíc se mohla i obohacovat na úkor majetnějších Pražanů. Ti totiž nezřídka město včas opustili, a navrátili se do něj až tehdy, když bylo „po všem“.²⁸

---

vztahu ideálu, náhody, živelnosti, vojenské převahy protivníka a bezmoci. Podobně též Karel KAZBUNDA, *České hnutí roku 1848*, Praha 1929, s. 245–281. On i Anna Bajerová ve své interpretaci navíc akcentují to, jak se příčiny a průběh svatodušního revolučního povstání v Praze jeví v úředních dokumentech.

- 26 Karel SABINA, *Král Ferdinand V. Dobrotivý a jeho doba*, s. 842 ann. S fascinací ničivým ohněm jako limitem vzpoury se rovněž setkáváme u příležitosti selské protišlechtické revolty v Haliči r. 1846 v jeho románu: 1848. *Předbřeznoví revoluční bouřliváci v Rakousku*, přel. Václav Vittinger, Praha 1927, s. 196 ann.
- 27 Karel SABINA, *Král Ferdinand*, s. 839: „...několik však bídníků, jež nikdo neznal, o nichž nikdo nevěděl, odkud jsou, kterak do Klementina přišli a odkud se jim zbraně dostalo,jevilo patrně nespokojenost s tímto usnešením [o připravenosti Prahy ke kapitulaci – J. Št.]. Boje se posud vlastně ani nezúčastnili, nýbrž slídili jen po domech v nejbližších Klementinu ulicích, žádající tu potravu, tam peníze, a vůbec obtěžující občanstvo všelikým možným způsobem. Jádra věci, o kterou běželo, ani neznali, také jim ani do vlasti a do svobody vlastně nic nebylo; ale líbila se jim panující právě nevázanost a život bez práce a namáhání.“
- 28 Srov. Karel SABINA, *Král Ferdinand V. Dobrotivý a jeho doba*, s. 747 ann. 757, 841, 859, kde se doslova praví: „Z takzvaných věhlasných osob a vlasteneckých výtečníků, jsem sotva jednoho neb dva spatřil mezi bojovníky [na barikádách – J. - Št.], ale lidé jinak nepatrní, málo vážení a povahou svou

Nepřehlédneme přitom, že revoluce nabývá v Sabinově románu *Král Ferdinand V. Dobrotivý a jeho doba* místy podoby zuřivé bouře, v níž se dobře daří cizopasně kriminalitě a lidské zlovolnosti, které zneužívají svobody vskutku nežádoucím způsobem. Došel přitom k závěru, že nepřitelem revoluce není jen kontrarevoluce, zmatek, váhání nerozhodnutých občanů a znesvářené národní zájmy, nýbrž i bezuzdná luza a teroristický dav. Uvědomuje si, že jde o formy sociability, které se řídí emocí nenávisti, ať již pudové nebo indoktrinované, vedoucí k nepředloženým činům. Viděl tak zřetelně, jak tenká je v mezních situacích hranice mezi nespokojeným lidem a nevypočitatelným davem. Rozzuřený dav, ať již městský nebo venkovský, literárně vylíčil jako slepou sílu, která je schopna jen pouhé destrukce, jež je nezřídka spojena s krvelačností, podporovanou anonymitou a nashromážděným hněvem.²⁹

Revoluce jako Sabinova reflexe a literární zpověď

Zároveň je zřejmé, že Praha, která se o svatodušních svátcích r. 1848 stala dějištěm vyprovokovaného revolučního povstání, jež se i jeho aktivním účastníkům jevílo stále více jako směsice nepřehledných kolektivních akcí, nenaplňovala Sabinovy představy o českém kulturním centru, v němž se mají hledat cesty k uskutečňování jeho představ o lidském štěstí. Zatím jen kusé reflexi nedávných revolučních událostí se věnoval již jako novinář na podzim r. 1848. Byl si přitom dobře vědom toho, že již nadchází čas pro první

---

nijakž nevyunikající činili vše, co možná bylo činiti. Bojujíce bránili město, a když boj na chvíli ustal, odnášeli zraněné a opatrovali je“.

- 29 Karel SABINA, *Král Ferdinand V. Dobrotivý a jeho doba*, s. 834, kde je barvitě popsáno davové lynčování a nakonec i vražda travičky a zlodějky Korduly, poslední členky pražské lupičské bandy zloděje a vraha Františka Kabáta, jehož byla sestrou: „*Tu několik zdivočelých postav ji mlátilo do hlavy, takže brzo umkla a krev se jí z ústa valila. Veliký byl nával a ryk lidí zde se shluklých. Osoby pozadu stojící nevěděly vlastně, o č tu běží a co se stalo, až pak na výkřik z popředí zaznělý povznesly oči a s úžasem spatřily stařenu ďábelského přímo vzezření viseti na kruhu svítlny přímo na rohu se nacházející“.* Ještě barvitěji popisuje krutost, s níž rozzuření sedláci r. 1846 v Haliči trestali příslušníky nenáviděné šlechty. K tomu viz též Karel SABINA, 1848. *Předbřeznoví revoluční bouřliváci*, s. 196 ann. Na s. 214 tu jeden z jeho protagonistů bilancuje zážitky z této revolty stejně jako revoluční avanturismus polské šlechty v dopise svému příteli takto: „*Jen tolik ti mohu říci, že to, co jsem viděl a zažil, navždy mne vyléčilo z mých revolučních snů“.* Viz též s. 486, 493, 558 an., 569 aj., kde Sabina hovoří o nenávisťném radikalismu, jenž byl podle francouzského vzoru šířen mezi vídeňskými dělníky několika zatvrzelými agitátory. Ostatně i takové násilnické excesy jako vraždy, požáry a rabování obchodů, k nimž došlo r. 1871 za Pařížské komuny, přičítal kriminálním, resp. asociálním žvlům, nikoliv však uvědomělým komunardům (v jeho terminologii komunalistům). Jejich hlavní snahu spatřuje v boji za autonomii města Paříže vůči versailleské vládě. V komunardech nespátřuje ani sektářské komunisty ani ničivý proletariát, nýbrž jen uvědomělé občany toužící po spojení co největší demokracie se sociální spravedlností. K tomu srov. *Čeští radikální demokraté. Výbor politických statí z r. 1848–1870*, ed. Karel Kosík, Praha 1953, s. 311 ann.

bilancování revolučních nadějí, k nimž se radikální demokraté upínali na jaře tohoto roku. Své názory potom shrnul ve své brožuře *Tábor, jiskry časové*. Napsal ji po vydání Stadionovy oktrojované ústavy z března 1849, kdy již bylo zřejmé, že stoupců revolučních změn začíná valem ubývat. Nepochyboval přitom o tom, že prostor pro veřejné aktivity se nyní začne zužovat, avšak nemínil se vzdát svých představ o uskutečňování společenského pokroku.³⁰

Po nedávných zkušenostech s krvavým potlačením revolučního povstání v Praze a Vídní začal soustavněji přemýšlet o několika základních otázkách. Již tehdy si myslel, že revoluční násilí nemůže přinést těm, jejichž zájmy se zaštiťuje, skutečné štěstí. Domníval se totiž, že prosazení myšlenky lidské rovnosti ve všem je zhora nemožné, bez ohledu na to, zda se spoléhá na zbraně, či na omnipotenci republikánského státu, který by rovnostářství prostě nařídil, aniž by se ohlížel na svobodu lidského individua. Nicméně však uznával mravní étos velkých revolucionářů, z nichž někteří moderní revoluci obětovali i svůj život. V diskuzi na dálku s názory francouzských utopických socialistů a komunistů také odmítal zrušení soukromého vlastnictví či jiné násilné formy majetkového přerozdělení.

Nikterak přitom však nesignalizoval, že je připraven se zapojit do příprav na nové revoluční povstání, které vešlo do dějin jako májové spiknutí z r. 1849. Pro české poměry totiž považoval za nejvhodnější způsob uskutečňování společenského pokroku důslednou osvětu všech společenských vrstev, zejména těch nejnižších. Hlavní důvody lidské bídy jako takové spatřoval totiž v materiální chudobě, hlouposti a zlomyslnosti, proti nimž je třeba bojovat soustavným vzděláváním, které z lidí bez rozdílu jejich sociálního postavení teprve vytvoří duchovně svobodná individua. Zároveň se domníval, že násilné sociální revoluci lze předejít jen sociálními reformami, otázku sociální bídy však nemá řešit stát, nýbrž obce. Slovanské národy mají jít v tomto směru příkladem. Historicky inspirativní jsou pro něj programové cíle husitských táboritů jakožto vzoru „nejznamenitější a nejpoctivější“ politické strany v tehdejších Čechách. Naznačuje tak, že táborité naráželi na podobné politické protihráče jako radikální demokraté r. 1848. Přitom se prý řídili pouze a jen zájmy lidu, což je zásada, kterou Sabina považuje za nadčasový předpoklad historického pokroku.³¹

Tuto názorovou linii pak zrevidoval, zároveň ji však více rozpracoval ve svém spisu z r. 1861 *Duchovní komunismus*, který měl opět programový charakter; z dnešního hlediska se však s odstupem času jeví jako utopický. Sabina jím reagoval na vydání Schmerlingovy únorové ústavy, jež byla opět oktrojována. Jeho názory, jež opět oscilují

30 Srov. Jaroslava PEŠKOVÁ, *Utopický socialismus v Čechách v XIX. století*, Praha 1965, s. 111 ann.

31 Karel SABINA, *Tábor, jiskry časové, Praha 1849*, passim, zvl. viz s. 14 an. 24, 26 ann.

kolem problému dosažitelnosti lidského štěstí, se ostatně v následujících letech promítly i do jeho románů o králi a císaři Ferdinandovi V. Dobrotivém. Názorovou kontinuitu s brožurou *Tábor, jiskry časové* můžeme spatřovat v tom, že prosazování lidských cílů prostřednictvím politiky může být efektivní jen tehdy, pokud je provázena všenárodní osvětou založenou na étosu pokroku, vědecké pravdy a individuální svobody názoru. Zcela se zde však již vytrácí zbytky představy, že krvavé revoluce mohou být *nolens volens* přece jen nástrojem historického pokroku, jenž nakonec zatlačí síly společenské reakce do defenzívy.³²

Oproti revoluci a revolucionářům je nyní postavena řada velkých umělců a vědců, kteří přinášeli lidstvu v různých dobách vznosné ideály prosazované ve střetech s reakcí či s nepochopením. Tito duchovní aristokraté tak činili vždy nezištně, dávajíce svůj um i vědění zcela demokraticky k dispozici celé společnosti. V této souvislosti Sabina přichází s poměrně originální konstrukcí společenské stratifikace, jež nemá základ ani v rozdílnosti majetku ani v nerovnoměrnosti politické moci, nýbrž ve schopnosti využívat osvobozující moci vědění, díky němuž v sobě může každý člověk skloubit pocit individuální svobody s pocitem štěstí, založeném na historickém pokroku. Ti, kteří nejsou nezištnými duchovními aristokraty, musí být totiž soustavně vzděláváni. Jinak zůstanou duchovními proletáři bez ohledu na to, kolik mají majetku, moci nad ostatními, nebo zda disponují uhlazenými společenskými způsoby.³³

Sabina zde doslova praví: „*Duchovní proletáři jsou všichni nevědomí lidé, byť by jinak i milionáři byli*“. Zkušenost z revoluce 1848–1849 jej vede rovněž k názoru, že nutný proletariát se díky své nevědomosti může stát spojencem reakce, kterou podporuje „*svou hmotnou silou*“. Ta se na něj „*ve chvílích nebezpečnosti oulisně obrací a láskou k němu a péčí o dobro jeho překypuje. Nerozumí-li lid sám sobě a neuposlechne-li hlasu osvěty, tuť brzo se octne v tenatech třídy, která jiných účelů nemá, nežli sebe povýšiti snížením jiných, vedle nichž svou vlastní podstatou jí nelze na dlouho se udržeti*“. Ani v této souvislosti nesází ovšem na třídní boj, nýbrž na sdružování se za účelem společenského povznesezení a osvobození lidových vrstev od útlu. Míni tím především osvětové spolky a výrobní

32 Srov. Jan BRŮHA, *Filozofické, náboženské a sociálně politické názory Karla Sabiny*, s. 77 ann.

33 Otevřenou otázkou přitom je, zda Sabinův koncept aristokratů ducha byl inspirován Bolzanovou exhortou o šlechtictví duše z r. 1817, jež místy vykazuje analogické myšlenkové postupy. Její text mohl znát z edice *B. Bolzano's Erbauungsreden an die akademische Jugend I.- IV.*, Prag 1849–1851. Bolzanův utopický traktát *O nejlepším státě* (1831), jenž dlouho zůstal ležet v rukopise, Sabina podle všeho neznal. Právě v něm je však systematicky zúročováno etické východisko tohoto pozdně osvícenského filozofa a reformního katolického kněze v podobě absolutně platného mravního zákona, jenž zněl: „*Ze všech možných způsobů jednání vol vždy takový, který při zvážení všech důsledků nejvíce přispěje k blahu celku, lhostejno, v kterých jeho částech*“. K tomu srov. Bernard BOLZANO, *Exhorty*, ed. Jaromír Loužil, Praha 2006, s. 19–29, 358 ann. a 359. a M. CHARYPAR, *Karel Sabina: „epigon“ a tvůrce*, Praha 2010, s. 213 ann. a 220 ann.

i konzumní družstva. Opět se přitom vrací ke své myšlence, že takto chápané asociace nasměrují české národní hnutí na cestu k lidskému štěstí. Zastává totiž názor, že každý stát vidí svůj účel především v tom, aby udržel svou celistvost. Je tedy svou povahou statický. Povaha pokroku je ale dynamická, neboť vyžaduje neustálý duchovní pohyb. Po působu hegelovské triády tak vzniká nová (třetí) společenská skutečnost, totiž vnějškově ustálená a uvnitř pohyblivý národ.³⁴

Pozoruhodné přitom je, že svoji sociální stratifikaci na duchovní proletáře a duchovní aristokraty vystavil jistě zkoušce ve své čtenářsky nejoblíbenější próze *Oživené hroby* vydané poprvé r. 1870. Mezi vězně, kteří si v olomoucké pevnosti odpykávají dlouholeté tresty za svoji účast na revoluci 1848–1849, zařadil totiž i vídeňského lučebníka Benedikta Schauberka. Tohoto chemika a doktora filozofie chce nepochybně karikovat pro jeho neochotu řídit se jakýmikoliv vznosnými ideály. Na druhé straně jej však nadal místy až švejkovským humorem a ironií, které z něj činí cosi na způsob ďáblová advokáta, který do Sabinova náhledu na společenské rozvrstvení vsouvá jako *pars pro toto* sociální typ ideologicky neutrálního měšťáka. Tento víceznačný protagonista totiž nevěří ani sociálním utopiím, ani zpolitizované myšlence pokroku, nýbrž jen praktické vědě, která bude schopna vyřešit hlavní jablko sváru, tj. problém chudoby a zejména pak hladu. Nejlepší je pro něj totiž ta politika, jež každého nasytí.³⁵

Není proto náhodou, že vídeňskou říjnovou revoluci přečkal r. 1848 bezpečně ve sklepech svého domu, a do vězení se jen na jeden rok dostal ironií osudu díky své neukázněné hovornosti. O tom, že Schauberk není pouhým opatrnickým ctitelem *biedermeierovského* pohodlí svědčí i ta okolnost, že se umí příležitostně odvolat i na názory Arthura Schopenhauera. Rozumí mu tak, že tento filozofický voluntarista neuznává, že hledání smyslu života lze nalézt v abstraktním ideálu všeobecného lidského štěstí. V jakékoliv politice, tedy i liberální či revoluční, je pro Schauberka určující šťastná náhoda, jež

34 Karel SABINA, *Duchovní komunismus*, Praha 1861, cit. s. 12 a 14, dále viz s. 67. Spis je též přístupný v edici *Čeští utopisté devatenáctého století*, ed. Jan Novotný, Praha 1982, s. 199, resp. 204–288. Pojem aristokratů ducha je v *Duchovním komunismu* obsažen spíše implicitně. Sabina s ním explicitně pracuje ve svém románu o synech světa, jež dokončil r. 1859. Vydát jej mohl až r. 1863. K tomu viz Karel SABINA, *Na poušti II.*, 2. vyd., ed. Antonín Macek, Praha 1908, s. 132, kde se doslova praví: „*Duševním proletářem není ten, kdo jest chudý, nemající dostatek peněz a pohodlí, alebrž kdo jest chudý duchem, rozumem, moudrostí a vůbec myšlenkami! Možná tedy, že mnohý, jenž bídně životem se protlouká a s okolnostmi neustále bojuje, takže jináče mezi chudinu se počítst musí, slavného místa zaujímá v aristokracii ducha... Bohužel, že mužové ducha ne vždy byli odchovanci Štěstěny*“. Na jiném místě se zdůrazňuje (Karel SABINA, *Na poušti IV.*, Praha 1909, s. 116), že je třeba politovat každou společnost, kde převažují duševní proletáři žijící v nadbytku, kteří parazitují na proletářských aristokratech ducha. K tomu srov. komentáře M. CHARYPARA, *Karel Sabina: „epigon“ a tvůrce*, zvl. s. 221–226 a 229–235.

35 Karel SABINA, *Oživené hroby*. 12. vydání, ed. Jaroslava Janáčková, Praha 1977, s. 80 ann.

umožňuje těm, které potká, vyšvihnout se nahoru, a ty méně šťastně, byť i schopnější, tlačit dolů. Právě v této pasáži svého textu Sabina sděluje svému čtenáři jednu ze svých osobně trpkých bilancí revoluce 1848–1849. Jako autor, jenž svobodně vládne svým textem, pak zařídí i to, že uvěznění revolucionáři si na Schauberka přes počáteční antipatie nejen zvyknou, nýbrž jej mají i svým způsobem rádi, čímž jeho sociální typ *de facto* legitimizují.³⁶

Shrňme tedy, že Sabina v *Oživených hrobech* již zkorigoval své ideální představy o šťastné společnosti výrazněji než r. 1849. Ve svých textech o králi a císaři Ferdinandovi V. Dobrotivém a revoluci 1848–1849 si pak jako beletrista počíná do jisté míry sociologicky, neboť zdůrazňuje, že areály historického dění jsou nepominutelným činitelem v utváření vztahu mezi ideály, různorodou lidskou zkušeností, časem a otevřenou budoucností. V románu *Král Ferdinand V. Dobrotivý a jeho doba* se v postavě Václava Cimbálka zřiká revolučního násilí v době, v níž se svatodušní revoluční povstání v Praze dostalo do bezvýchodné situace; v revoluci totiž jako Sabinovo alter ego spatřuje krvavý hazard tehdy, když se proti ní postaví dobře zorganizovaná armáda, jež ji bezohledně ničí svou dělostřelbou. Proti ní jsou schopni se postavit jen beznadějní fanaticové, jichž je však velmi málo. Tato izolovaná menšina pak jen podporuje krutost kontrarevoluce, za jejíž vítězství nakonec zaplatí většina.³⁷

Jako již obezřetný aristokrat ducha bilancoval po mnoha letech, že nadšení pro rychlou společenskou změnu přerostlo v Praze r. 1848 nejdříve v nepřipravenou revoluci a potom v krvavou válku proti ní. Porážka revoluce pak měla pro radikálně demokratické ideály příslušníků jeho bouřlivácké generace osudový dopad. Zatímco město bylo poměrně rychle stavebně opraveno, její generační traumata ustupovala do pozadí vskutku jen pozvolna. Zdůrazněme přitom, že na sklonku života se pro Sabinu stala legitimita sociálních ideálů přímo úměrná tomu, nakolik se jim podařilo obstát v osudových zkouškách. Konkrétní průběh této revoluce proto hodnotí ve svých posledních románech s nepřehlédnutelnou vnitřní nejistotou. K tomu dodejme, že tu nejde jen o pozoruhodný literární text a pokus o sociální analýzu revoluce, nýbrž i o cosi na způsob veřejné literární zповědi.

36 Tamtéž, s. 101 ann. a 119 ann.

37 Srov. Karel SABINA, *Král Ferdinand V. Dobrotivý a jeho doba*, Praha 2013, s. 843 ann. a TÝŽ, *1848. Předbřeznoví revoluční bouřliváci*, Praha 1927, s. 264 an., 280 a 511 ann.

Závěrem

Revoluce 1848–1849 je v Sabinových posledních románech zobrazována v různých významových rovinách. Jeho literární bilanci této turbulentní doby lze číst rovněž jako mytologické metafory vystřízlivělého revolucionáře, jak jsem na to ostatně již před několika léty upozornil.³⁸ Stále se domnívám, že si alespoň některé z nich uchovaly jistou společenskou aktuálnost výpovědi o době, v níž bylo i pro pamětníky velmi obtížné se orientovat a kterou historik vidí poněkud „ploše“, pokud je odkázán jen na tradiční historické prameny. Mám tím na mysli mýtus nového začátku, jenž zaznívá v Sabinově poučení z hodnotové ambivalence revoluce. Jeden z jejích aktérů, nám již známý Václav Cimbálek, se totiž hodlá s několika přáteli vystěhovat do Ameriky, aby tak unikl pocitu zmaru v porevoluční společnosti, na níž nedokáže nic změnit. Nakonec se však přece jen rozhodne setrvat.

Dále se zde setkáváme s mýtem nezadržitelnosti pokroku, jemuž je třeba přinášet oběti a neočekávat přitom odměny. Sabina věří, že i ta nejtvrdší porevoluční reakce bude jen „*přechodným stavem k nové pokrokovější státní formě, neboť věčně pravdivým zůstane slovo Schillerovo: Vše staré zmírá, časy se mění a z rozvalin zas nový život pučí*“.³⁹ S tématem této studie pak úzce souvisí evolucionistický mýtus vitality, jímž se Sabina loučí s romantismem svého přítele Karla Hynka Máchy. Důležitou roli v něm sehrával Vyšehrad jako hrdý a zároveň i tajemný symbol české národní paměti. Toto loučení lze interpretovat také jako autorovo přitakání moderní industriální společnosti v době, kdy tajuplnou Prahu let jeho mládí zásadně změnila železnice, bourání městských bran a hra-deb i čilá výstavba. Proto mu nyní Vyšehrad „*zestárnul a scvrknul se k nepoznání, kdežto Praha pod ním zmládlá a vyrůstajíc patrně k novému upravuje se životu*“.⁴⁰

K tomu dodejme, že i historik čte své prameny a odbornou literaturu skrze „své“ hodnotové kódy, ať již si to uvědomuje nebo ne. Sabina mu právě v tomto ohledu dává vítaný podnět k tomu, aby si to dobře uvědomil. Jsou to zvláště jeho poslední společenské romány o králi a císaři Ferdinandovi V., jež historikovi moderní společnosti nabízejí po mém soudu něco jiného, než čtenářsky atraktivnější literární pásmo Eduarda Basse o době předbřeznové v Čechách, které je založené na pestrobarevném ožívování minulosti. Bass zde líčí Sabinu jako rozporuplnou povahu, kolísající mezi vědomím neodbytné chudoby a pocitem ponížení, že tento životní osud potkal člověka disponujícího nejen nevšedním

38 Jiří ŠTAIF, *Máchův vykladač Sabina a jeho revoluční „bouřliváci“*. Kontexty. Časopis o kultuře a společnosti 2, 2010, č. 5, s. 19–21.

39 Srov. Karel SABINA, *1848. Předbřeznoví revoluční bouřliváci*, cit. s. 570.

40 Srov. Karel SABINA, *Král Ferdinand V. Dobrotivý a jeho doba*, cit. s. 900 a *Rodinné listy Karla Sabiny*, ed. Jan Thon, Praha 1947, s. 41, 120 an., 124.

talentem, nýbrž i aristokratickým původem, jímž se chtěl povznést nad trudnou každodennost. Je však otázkou, zda Sabina byl více ctižádostivý rozervanec, idealistický humanista, odpudivý charakter, nebo hráč z donucení.⁴¹

Na rozdíl od Eduarda Basse nekladu důraz jen na dobu předbřeznovou, nýbrž, a to zvláště, na revoluci 1848–1849, jejíž literární obraz vytvořený Karlem Sabinou interpretuji jako přínosný. Jako klíčový se mi v této souvislosti ukazuje jeho výklad společenské modernizace jako vícevrstevnaté interakce mezi tím, co si představoval pod pojmem historický pokrok, a jeho vztahem k české národní emancipaci, generační zkušenosti a v neposlední řadě i k zájmům politických oportunistů a zpátečníků. Oceňuji také, že v jeho posledních románech o králi a císaři Ferdinandovi V. sehrávají mimořádnou roli areály historického dění. U příležitosti pražského revolučního povstání r. 1848 nám právě on názorně ukázal, jak se v městě nápadně proměnil vztah mezi jeho „fyziologií“, urbanistickou podobou a topografií. Vzdálenosti tu hrály oproti době míru jinou roli, vyvýšeniny nabývaly na strategickém významu, a ani úzké uličky neposkytovaly šanci na přežití, pokud je zasahovala hustá dělostřelba. Revoluci od kontrarevoluce nakonec od sebe odděloval jen Karlův most přes řeku Vltavu. Praha se tak stala v jeho výkladu nejen kulisou, nýbrž zhmotnělým činitelem, jenž výrazně vstoupil do této konfrontace.

V Sabinově výkladové linii se životní příběhy jeho románových postav zauzlují a rozuzlují, a on o nich jako autor jen ojediněle vyslovuje ultimativní morální soudy. Někteří jsou mu ovšem více sympatičtí proto, že alespoň na některé ideály z doby svého mládí zcela nerezignovali. Ostatně ani současný historik se nevyhne tomu, aby se uchýlil k výběru témat, jimiž se bude zabývat a reflexi hodnotových akcentů, kterými je bude nahlížet. Díky četbě Karla Sabiny si můžeme rovněž lépe uvědomit různá úskalí legitimizace revoluční akce, jejímž cílem má být společenská změna k lepšímu. Prozaik, akter a pamětník Karel Sabina též dobře ví, že stoupencům revoluce i kontrarevoluce šlo o to, aby v této hře o moc zvítězili. Pokud se jim to nedařilo, chtěli se alespoň udržet v další hře o společenské uznání s nadějí, že příště budou úspěšnější. Takto chápanou hru považuji za důležitý příznak toho, že fenomén vitality sehrával v jeho bilanci revoluce 1848–1849 nepřehlédnutelnou roli. Sabinova románová fikce tak dává historikům řadu inspirací k zamyšlení, jak se vlastně dějí, kam směřují a o čem vlastně jsou dějiny.

41 Srov. Eduard BASS, *Čtení o roce osmačtyřicátém*, 3. vyd., Praha 1963, passim, zvl. viz s. 427 ann. a 442 ann.

Summary

Town as the Site of Revolution.

Sabina's Last Novels on the Revolution of 1848

Czech writer, journalist and radical activist in 1848 Karel Sabina (1813–1877) is here introduced with two components of his biography; i.e. his personal experience with the poorest districts of Prague and his illegitimate birth. This study deals with his novels „Král Ferdinand V. Dobrotivý a jeho doba“ [The King Ferdinand V. the Gracious and His Time], published only in Czech (1875, second edition 2013) and „1848. Předbřeznoví revoluční bouřliváci v Rakousku“ [1848. The Pre – March Revolutionary Hotheads in the Austria], 1876 first published in German and 1926 translated in Czech. It focuses also on the role of the great town in Sabina's opinion about the revolution during 1848, mainly with regard to its features in Naples, Vienna, and above all in Prague. Sabina highlights these cities as being the arena of the struggle of various forces, whose intentions were often different and in the case of counterrevolution absolutely contrary.

He assessed rather positively the activities of the secret societies in Italy and Prague, as the forces, which shaped the respective social conditions for the forthcoming revolutionary events. On the other hand, he disagreed with the Viennese revolution in October 1848, for its aims, incompatible with the Czech national ones, and its violence. In all cases his view of the counterrevolutionary army contained very condemning attitude for its deployment of the heavy artillery, as it often broke

the revolutionary mood. His contemplation of the revolution in Prague (June 1848) also stresses the praise for some inhabitants of its poorest areas, who were embattled on the barricades and offered the help to the wounded, as well as the criticism of some of their better situated neighbors, who only stood by. In his last novels about the revolution 1848 we can also discover rejection of the rogues, who misused the short period of the weakness of the rule of the law, and tried to enrich themselves illegally.

The Sabina's political philosophy emphasized the importance of the education as the help to improve the social position of the largest part of the Czech nation in the sixties of the 19th century. According to his thoughts, the main provider of the general aid to the respective receivers should be above all the voluntary associations, not the state. In his sociological notions he presented the contrast between the intellectual aristocrats and the intellectual proletarians. Sabina's assessment of personal quality of certain person came from his or her capability to reach the best education, regardless of his/her possession, or of the political influence. He concluded, that those, who didn't belong to the intellectual aristocracy, always needed to be further educated. He was also convinced that the society ruled by the intellectual proletarians lapses into the regretful state.